

УДК 330:331. 25+368. 914

Мех Л. М.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і менеджменту Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка,***Шевченко О. С.,***кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і менеджменту Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ: ЇХ СТАН ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан недержавних пенсійних фондів в Україні та з'ясовано їх вплив на економіку. Проаналізовано динаміку розвитку недержавних пенсійних фондів за основними показниками їх діяльності та надано рекомендації щодо подальшого стимулювання розвитку накопичувальної складової пенсійної системи.

Ключові слова: *недержавний пенсійний фонд, пенсійні активи, накопичувальна пенсійна система.*

В статье рассмотрено современное состояние пенсионных фондов в Украине и выяснено их влияние на экономику. Проанализировано динамику развития негосударственных пенсионных фондов за основными показателями их развития и даны рекомендации относительно последующего стимулирования развития накопительной пенсионной системы.

Ключевые слова: *негосударственный пенсионный фонд, пенсионные активы, накопительная пенсионная система.*

In the article the modern state of pension funds in Ukraine and their influence on an economy has been described. The dynamics of development of unstate pension funds is analysed after the basic indexes of their development and recommendations in relation to subsequent stimulation of development of the story pension system are given.

Keywords: *unstate pension fund, pensions assets story pension system.*

Постановка проблеми. Накопичувальній складовій пенсійної системи, сьогодні приділяється особлива увага, оскільки солідарна пенсійна система, основним принципом якої є утримання пенсіонерів наступним поколінням працівників, може бути надійною та ефективною лише за умови розширеного відтворення. Нині ж головною характеристикою демографічної ситуації в Україні та практично в усіх розвинутих країнах став звужений режим відтворення, що зумовлює необхідність посилити накопичувальні складові пенсійної системи.

Законодавством України передбачена розбудова трьохрівневої пенсійної системи. Вона повинна мати такі три складові: солідарну (перший рівень), обов'язкову накопичувальну (другий рівень) та додаткову, або добровільну накопичувальну (третій рівень) систему пенсійного забезпечення. Сьогоднішні з накопичувальної складової пенсійної системи діє лише третій рівень, який представлений недержавними пенсійними фондами. Пенсійні фонди є спеціалізованими фінансовими посередниками, основним завданням яких є акумулювання коштів з метою забезпечення статку громадян після досягнення ними пенсійного віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зарубіжні дослідники С. Едвардс, Д. Корсетті, Р. Хольцман та К. Шмідт-Хебель особливу увагу приділяють аналізу недоліків нефондованих пенсійних систем порівняно з накопичувальними, та їх впливу на макроекономічні показники. Публікації у вітчизняних періодичних наукових виданнях таких авторів, як С. Коба, Н. Ковальова, Д. Леонов, Е. Лібанова та А. Федоренко присвячені оцінці діяльності накопичувальних пенсійних фондів та їх впливу на макроекономічні показники.

Однак варто зазначити, що проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів потребують подальшого вивчення із використанням комплексного підходу, що дозволить системно проаналізувати діяльність недержавних пенсійних фондів.

Мета і завдання дослідження. Таким чином, метою дослідження є вивчення сучасного стану справ у недержавних пенсійних фондах та їх впливу на економіку країни.

Виклад основного матеріалу. Сучасна демографічна ситуація в Україні, яка характеризується надзвичайно високим рівнем старіння, низькою народжуваністю, високою смертністю населення у працездатному віці, зумовлює нагальність переорієнтувати пенсійну систему на накопичувальні принципи.

Усі прогнози показують, що депопуляція населення буде основною тенденцією демографічного розвитку України принаймні у першій половині поточного століття. У структурі населення стрімко скорочуватиметься частка контингенту працездатного віку, через що співвідношення чисельності осіб пенсійного віку й осіб працездатного віку постійно зростатиме і досягне в 2050 р. 714-810% (станом на початок 2011 р. – 419 осіб) [1, с. 92; 2]. Оскільки рівень економічної активності населення працездатного віку становив у 2011 році лише 73% [2] і далеко не всі зайняті беруть участь у пенсійному страхуванні, у 2011

році на 10 платників внесків припадало в солідарній системі 8 пенсіонерів [2]. Уже в середньостроковій перспективі чисельність пенсіонерів зрівняється, а потім і суттєво перевищить чисельність застрахованих платників внесків. Отже, розвиток накопичувальної складової пенсійної системи на цьому етапі має стати головним пріоритетом соціальної політики, бо за такого навантаження будь-які вдосконалення наявної солідарної системи не зможуть забезпечити пенсіонерам гідний рівень життя.

Вплив накопичувальної пенсійної системи на економіку в науковій літературі розглядається за такими ключовими напрямками:

По-перше, впровадження накопичувальної системи створює тісні зв'язки між внесками та пенсійними виплатами, скорочуючи тим самим викривлення ринку праці.

По-друге, має місце розширення та прискорення розвитку фінансового ринку, що підвищує ефективність розміщення ресурсів.

По-третє, має місце позитивний вплив на національні заощадження та нагромадження капіталу [3, 101].

Вітчизняний дослідник Д. Леонов зазначає, що запровадження накопичувальної складової пенсійної системи (як державної, так і недержавної) створює передумови формування в економіці країни значного обсягу довгострокових пенсійних накопичень. Так, у 2005 році США нагромадили суму пенсійних активів, що еквівалентна 160% ВВП (з них 93,8% становлять недержавні пенсійні фонди), пенсійні активи перевищили поріг у 100% ВВП в таких країнах як Ірландія, Норвегія, Данія та Японія. В пострадянських країнах ці показники значно нижчі, але все одно вагомі: в Чехії пенсійні активи в 2005 році становили 4% ВВП, в Угорщині – 3,9%, а в Польщі – 9% [3, с. 99].

Загалом перші недержавні пенсійні фонди в Україні виникли ще в 90-х роках ХХ століття, але особливими успіхами похвалитися не могли. До початку 2004 року в Україні працювало 22 НПФ у напівлегальному режимі, оскільки законодавства про недержавне пенсійне забезпечення не існувало. Такий режим роботи дозволив НПФ залучити близько 16 млн грн, причому 90% всіх активів було сконцентровано в чотирьох найбільших фондах: "Народний пенсійний фонд "Україна"", "Укоопспілка", "Добробут", які були зареєстровані в Києві та Сімферопольський фонд "Кримспоживспілка". Загальна кількість громадян, які взяли участь у недержавному пенсійному забезпеченні, становила 31 тисячу [4, с. 133].

Наприкінці 2011 року ситуація суттєво змінилася, всього в Україні функціонувало 105 НПФ, з них відкритих – 93, корпоративних – 7 та професійних – 5. Засновниками корпоративних фондів виступають в основному банківські установи ("Аваль", "Брокбізнес Капітал") та деякі державні (НБУ, "Укрексімбанк" та Укрпошта). Професійні фонди мають представників таких професій: хіміки, гірничо-металургійні працівники, працівники енергетики та електротехнічної промисловості, залізничники та транспортні будівельники, працівники органів внутрішніх справ.

Розподіл НПФ по території України є нерівномірним, так, у Києві зосереджено 75% всіх НПФ, а саме 78, решта діє ще лише в 9 областях України. Регіональний розподіл НПФ подано на рис. 1 [5].

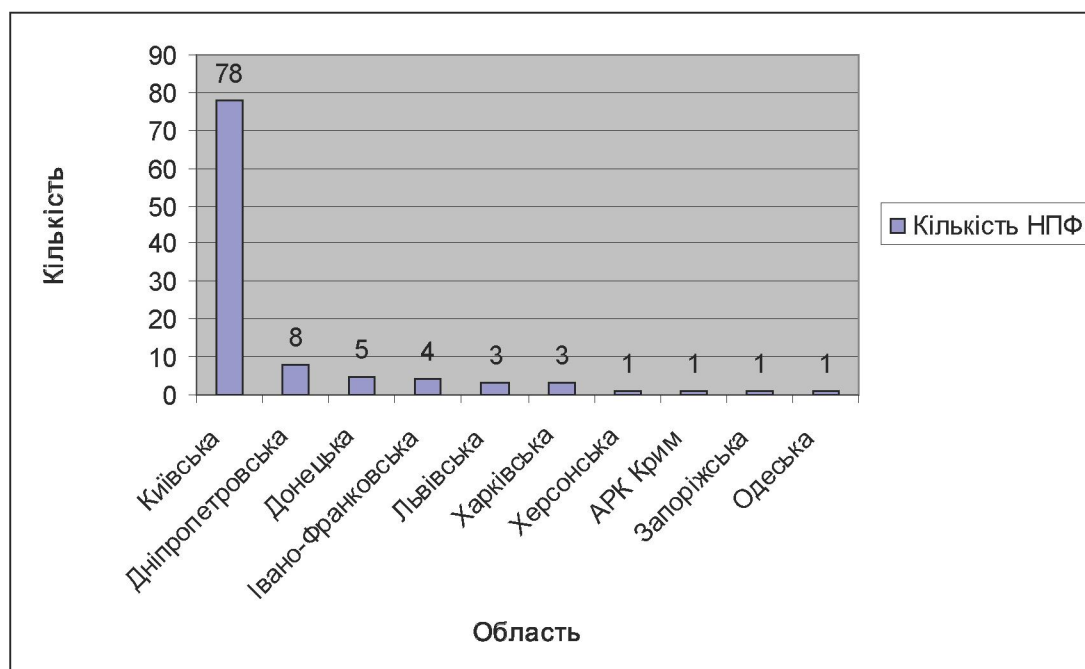

Рис. 1. Розподіл НПФ за регіонами України

Основні показники функціонування НПФ за 2005-2011 роки подано в таблиці 1 [6].

Таблиця 1
Показники функціонування НПФ за 2005-2011 роки

Показники	Період						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість НПФ (на кінець періоду)	54	79	96	109	110	101	105
Кількість адміністраторів НПФ (на кінець періоду)	37	41	50	50	47	43	40
Пенсійні активи (наростаючим підсумком з початку діяльності), млн. грн. :	46	142	281	612	857,9	1 144,3	1 306,4
ВВП, млн. грн.	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1290666
Пенсійні активи до ВВП, у %	0,01	0,03	0,04	0,06	0,09	0,11	0,1
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (наростаючим підсумком з початку діяльності) (тис. осіб), з них:	88,4	193,3	278,7	482,5	497,1	569,2	558,3
Економічно активне населення України, тис. осіб	22280	22245	22322	22397	22150	22051	–
Учасники накопичувальної пенсійної системи до економічно активного населення, %	0,4	0,9	1,25	2,2	2,2	2,6	–
Кількість укладених пенсійних контрактів (наростаючим підсумком з початку діяльності) (тис. шт.), з них:	30,6	41,5	55,9	62,3	62,5	69,7	72,2
з фізичними особами	21,3	28,5	41,2	47,4	48,4	54,5	58,2
фізичними особами-підприємцями	0,01	0,02	0,05	0,08	0,08	0,1	0,1
з юридичними особами	9,3	13,0	14,7	14,9	14,0	15,2	13,9
Загальна сума пенсійних внесків (наростаючим підсумком з початку діяльності) (млн. грн.), з них:	36,4	114,4	234,4	582,9	754,6	925,4	1 060,2
від фізичних осіб	2,2	5,3	14,0	26,0	31,8	40,7	47,6
від фізичних осіб-підприємців	0,01	0,02	0,04	0,1	0,1	0,2	0,2
від юридичних осіб	34,2	109,1	220,4	556,8	722,7	884,6	1 012,3
Сума інвестиційного доходу (наростаючим підсумком з початку діяльності), (млн. грн.)	9,7	45,3	68,1	86,8	236,7	433,0	519,7
Здійснено пенсійних виплат (наростаючим підсумком з початку діяльності), (млн. грн.)	1,7	4,0	9,1	27,3	90,1	158,2	200,5

Якщо аналізувати тенденцію створення НПФ та їх адміністраторів, варто зазначити, що кількість НПФ зросла в 2 рази за 4 роки (2005-2008рр.) і після 2008 року стабілізувалася на рівні 100-110 одиниць. Кількість адміністраторів НПФ також коливалася протягом проаналізованого періоду в межах 37-50 одиниць (див. табл. 1).

Значно зросли в 28 разів пенсійні активи за 7 проаналізованих років, з 46 млн грн в 2005 р. до 1 306 млн грн в 2011 р. Темпи приросту також були значні, найвищі в 2006 та 2008 рр. відповідно 209% та 118%. Починаючи з 2009 темпи приросту пенсійних активів поступово зменшувалися, досягнувши в 2011 році 14% (рис. 2).

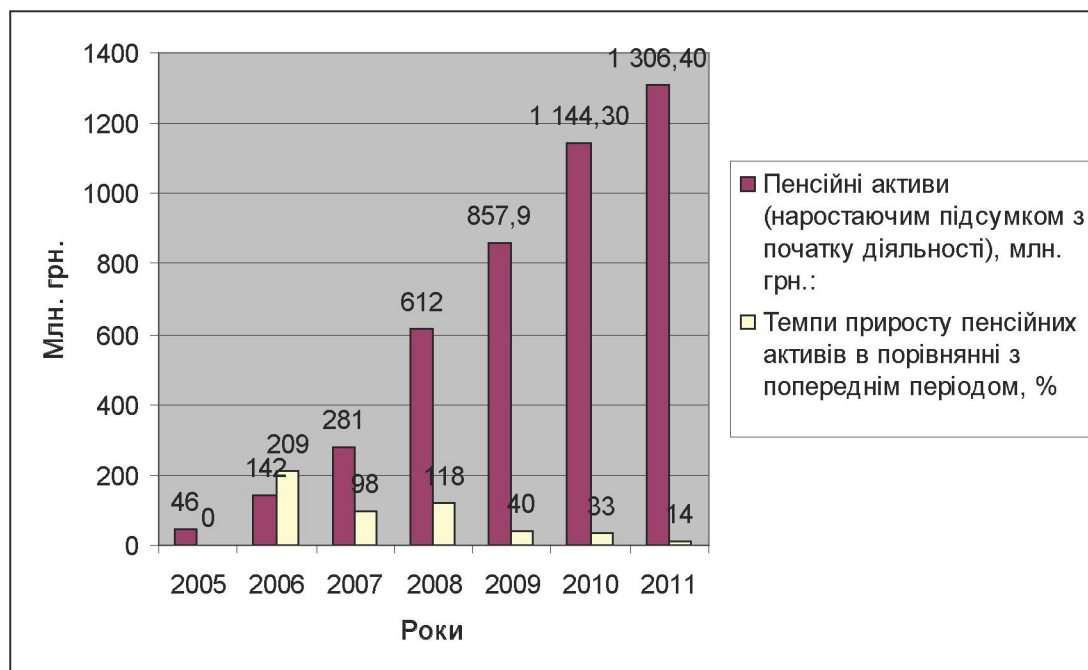

Рис. 2. Темпи зростання активів НПФ за 2005-2011 роки

Пенсійні активи щодо ВВП України зовсім незначні і становили в 2005 році 0,01% та в 2011 році 0,1%. Хоча їх доля в ВВП і зросла в 10 разів за роки, що аналізуються, в порівнянні з розвинутими країнами ці величини мізерні. Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами зросла з 88,4 тис. осіб до 558,3 тис. осіб, тобто в 6 разів. Питома вага економічно активного населення, що бере участь у накопичувальній пенсійній системі, незначна, це лише 2,6% на 2010 р., але спостерігається позитивна динаміка.

Кількість укладених пенсійних контрактів за 2005-2011 роки зросла: з фізичними особами в 3 рази, з фізичними особами-підприємцями в 10 разів та з юридичними особами в 1,5 рази. Зросла загальна сума пенсійних внесків в 30 разів з 36,4 млн грн в 2005 до 1060,2 млн грн у 2011 р. Зросла і сума пенсійних виплат з 1,7 млн грн до 200,5 млн грн, тобто в 118 разів.

Висновки. В Україні на сьогодні функціонує лише недержавна накопичувальна пенсійна система, що розвивається досить динамічними темпами. Так, за 2005-2011 роки пенсійні активи зросли в 28 разів і становили в 2011 році 1306,4 млн грн, кількість учасників системи зросла в 6 разів і становила в 2011 році 558,3 тис. осіб. Але якщо розглядати відносні величини, то вони в порівнянні з розвинутими країнами є зовсім мізерними. Так, пенсійні активи щодо ВВП України в 2011 році становили лише 0,1%, а кількість учасників недержавного пенсійного страхування щодо активно економічного населення відповідно лише 2,6%. Отже, ми бачимо, що накопичувальна пенсійна система має значний потенціал до розвитку. Держава повинна всіляко заохочувати населення до участі в недержавній пенсійній системі та якомога швидше запровадити державну накопичувальну систему, впровадження якої постійно відкладається.

Література:

1. Ткаченко Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / Л. Ткаченко // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 89-95.
2. Розраховано за даними офіційного сайту Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Леонов Д. Прогнозування впливу накопичувального пенсійного фонду та недержавних пенсійних фондів на розвиток економіки (питання методології) / Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 7-8. – С. 99-116.
4. Версаль Н. І. Недержавні пенсійні фонди: становлення та перспективи розвитку в Україні / Н. І. Версаль, Ю. М. Мороз // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 9. – С. 133-139.
5. Перелік НПФ // Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://npf.dfp.gov.ua/Default.aspx?p1=20000029199>.
6. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення // Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.